

Сергій Громенко

**250 РОКІВ ФАЛЬШІ:
РОСІЙСЬКІ МІФИ
ІСТОРІЇ КРИМУ**

Справжня історія

Харків
«ФОЛІО»
2019

ЗМІСТ

Список скорочень.....	5
Передмова.....	6
Вступ. Доба брехні: створення «кримського міфу» в СРСР (1944—1953).....	11

ЧАСТИНА I

Велике минуле Головного Героя та його право на «первородство»

<i>Міф №1.</i> Крим — «исконно русская» земля?	40
<i>Міф №2.</i> Крим завжди належав Росії?	48
<i>Міф №3.</i> Крим — духовне джерело й первинна купіль Росії?	57
<i>Міф №4.</i> Херсонес — це Севастополь?	65
<i>Міф №5.</i> Севастополь — місто «русской» слави?	69
<i>Міф №6.</i> Керч — найдавніше місто Росії?	83

ЧАСТИНА II

Головний Лиходій, його підступи та поразка

<i>Міф №7.</i> Кримські татари — не корінний народ Криму?	88
<i>Міф №8.</i> Греки — найдавніший корінний народ Криму?.....	95
<i>Міф №9.</i> Кримський ханат — розбійницьке гніздо Східної Європи?	99
<i>Міф №10.</i> У 1783 році Росія приєднала Крим мирним шляхом?.....	109
<i>Міф №11.</i> Росія принесла в Крим цивілізацію та процвітання?.....	121
<i>Міф №12.</i> Кримські татари масово дезертирували з Червоної армії?	133
<i>Міф №13.</i> Кримські татари — «народ-зрадник»?	142
<i>Міф №14.</i> Депортація була порятунком для кримських татар?	151
<i>Міф №15.</i> Кримських татар депортували, щоб звільнити місце для євреїв?	160
<i>Міф №16.</i> Від репресій росіяни постраждали більше за кримських татар?	170

ЧАСТИНА III

Головний зрадник і його «ніж у спину» Головному герою

<i>Міф №17.</i> Крим не має до України жодного стосунку?.....	175
<i>Міф №18.</i> Крим передали Україні, аби не віддавати США?.....	179
<i>Міф №19.</i> Хрущов сп'яну подарував Крим Україні?	190
<i>Міф №20.</i> Крим увійшов до складу Україні незаконно?	196
<i>Міф №21.</i> Севастополь не передавали Україні?	218
<i>Міф №22.</i> Крим передали, наче «мішок картоплі»?	235
Післямова. Анексована історія.....	241
Додаток. Анексія Криму як об'єкт міфотворчості	244
Резюме.....	250
Резюме.....	252
Summary	254

ПЕРЕДМОВА

I

250 з половиною років тому, наприкінці листопада 1768 року, Російська імперія оголосила війну імперії Османській. Цей російсько-турецький конфлікт став найбільшим на Чорному морі у XVIII ст., за його результатами Крим спочатку окупували російські війська (1771 р.), потім він отримав примарну незалежність (1772 р., підтверджена Стамбулом 1774 р.), а невдовзі після її закінчення півострів із навколишніми землями були анексовані Росією (1783 р.).

75 років тому, у травні та червні 1944 року, напередодні запланованої Кремлем війни з Туреччиною за чорноморські протоки, з Криму були депортовані кримські татари, а за ними — болгари, вірмени, греки та представники інших етносів. Після цього росіяни залишилися в абсолютній більшості на півострові.

65 років тому, у першій половині 1954 року, прагнучи підвищити рівень лояльності українців до союзного центру й тісніше прив'язати Україну до Росії, Москва включила Крим до складу УРСР. Утім, ані російська більшість, ані Чорноморський флот нікуди з півострова не поділися.

5 років тому, на початку 2014 року, внаслідок агресії Російської Федерації проти України Крим спочатку окупували російські «зелені чоловічки» (27 лютого), він здобув фіктивну незалежність (проголошена 11 березня, «підтверджена» на «референдумі» 16 березня), а потім офіційно анексувала Росія (18—21 березня).

Але солдати й гармати були не єдиною зброєю Петербурга чи Москви — не меншу ролі тоді, та навіть більшу сьогодні відігравали дезінформація і пропаганда. Кожного разу після агресії проти Криму чи репресій проти його мешканців Росія вдавалася до маніпуляцій та прямої брехні, виправдовуючи свою поведінку «історичними» аргументами. Годі й казати, що у більшості випадків ці «аргументи» були російськими пропагандистами просто вигадані. За 250 років історичних міфів про Крим, замаскованих під «історичні права», назбиралося чимало — тож прийшов час дати раду найголовнішим із них.

II

Міфологія та міфотворчість існують стільки ж, скільки й саме людство. Але було б неправильно гадати, що сфера міфів обмежується виключно переказами про богів і героїв. Насправді міф у широкому

розумінні — це форма людського мислення, спрощена аж до спотворення модель реального світу, а тому до міфічної царини неминуче потрапляють не тільки «божественні», а й цілком «земні» речі, однією з яких є політика. Суспільства стародавнього світу практично не відмежовували казки про богів від розповідей про правителів, але в міру наближення до сучасності аура надприродності навколо міфів потьмяніла, оголивши доволі раціональний «скелет». Сьогодні люди вірять майже так само палко, як і тисячу років тому, але вже геть в інше: у збірну з футболу, у сезонні знижки, у засоби для схуднення. І, звісно ж, безліч людей вірять у непогіршеність свого вождя.

Що ж дивного у тому, що сучасна політика в усіх своїх формах також осмислюється не тільки з раціонального, а й з міфічного погляду? Політичні міфи хоча не виводять й нині керівників від богів, відіграють ті самі ролі, що й на початку історії: або легітимізують наявний світовий устрій, або виправдовують його зміну. «Тисячолітня державність», «вікове гноблення», «геніальний вождь і вчитель», «особливий шлях», «масонська змова», «таємний світовий уряд» — сотні, а то й тисячі найрізноманітніших політичних міфів існують і у наші дні. Минуле — це основне, а іноді єдине джерело політичної легітимності сьогодення, а міф — у певному значенні головний інструмент експлуатації цього цінного ресурсу.

На відміну від побутових міфів, політичні не виникають спонтанно, а є продуктом діяльності окремих людей та організацій, найчастіше — інтелектуалів на урядовій службі. Ось як писав про це знавець питань — прусський король Фрідріх Великий:

«Якщо вам подобається чужа провінція і ви маєте достатньо сил, займайте її негайно. Як тільки ви це зробите, ви завжди знайдете достатню кількість юристів, які доведуть, що ви маєте повне право на зайняту територію».

Міфи про історію Криму, яким присвячена ця книжка, виникли саме в результаті зусиль російського уряду обґрунтувати свої претензії на півострів. Перші його елементи сформувалися наприкінці XVIII століття, напередодні й одразу після ліквідації Кримського ханства та анексії його території Російською імперією. Тоді така політика подавалась як тріумф «цивілізації» над «варварством». Додатковим стимулом для міфотворчості стала необхідність виправдати поразку Росії у Кримській війні у середині наступного сторіччя, завдяки чому з'явилася теза про «героїчну оборону» Севастополя — «міста російської слави». Масштабна фальсифікація історії півострова, що зумовила появу багатьох

з донині існуючих міфів, почалася після (і внаслідок) депортації кримських татар 1944 року й тривала майже десятиліття, виправдовуючи їхнє виселення. Останні міфи виникли упродовж 1991—1997 років, після розпаду Радянського Союзу. І, нарешті, доведеної форми російський політичний міф про Крим набув уже під час анексії півострова Російською Федерацією 2014 року, коли й дістав свою оригінальну назву — «Крымнаш». Те, про що раніше можна було лише прочитати у книжках, здійснилося у нас на очах.

III

Як і кожен поважний міф, «Крымнаш» — це не просто набір не пов'язаних між собою пропагандистських гасел і наукових помилок. У жодному разі! Міф про «Крымнаш» — це справжній епічний твір, що писався кількома поколіннями майстрів та був виконаний за всіма правилами класичної драматургії.

Міфу про «Крымнаш» притаманна триєдність місця, часу й дії. Місцем розвитку подій міфу є Кримський півострів. Але, на відміну від реальної географії, центром міфологічного простору є не адміністративний Сімферополь, не історичні Бахчисарай або Феодосія, а відносно новий Севастополь. Часом розвитку міфу про «Крымнаш» є аж тисячоліття: від хрещення Русі, яке нібито відбулося 988 року в Херсонесі, до розпаду Радянського Союзу 1991 року, до чого Крим також мав безпосередній стосунок. Годі оминати увагою й символічне обрамлення цього періоду двома Володимирами — київським князем і російським президентом. Саме Путін є останнім на цю мить та найавторитетнішим з авторів міфу, а також його головним бенефіціаром. І, зрештою, єдність дії забезпечується постійною присутністю на «театральних підмостках» майже незмінного складу «дійових осіб».

Загалом, список головних дійових осіб міфу про «Крымнаш» не відзначається розмаїттям. *Головним героєм* є російський народ / Росія. Саме його історія — це стрижень, на який нанизані всі події міфу. Роль *Головного лиходія* міфу про «Крымнаш» дісталася кримськотатарському народу / Кримському ханству, а *Головним зрадником* виступає український народ / Україна. Взаємодія трьох Головних героїв визначає сюжет міфу про «Крымнаш», а інші народи і держави півострова виконують роль статистів.

Відповідно до структури міфу й написана ця книжка. У вступі детально описана доба фальсифікації кримської історії в СРСР (1944—1953), без чого неможливо зрозуміти лекала, за якими міф формується сьогодні.

Перша частина книжки розповідає про міфи, присвячені *Головному герою* та його начебто давньому славному минулому в Криму. Друга частина висвітлює міфи про *Головного лиходія*, котрий нібито здавна протистояв *Головному герою*, але, зрештою, був переможений та викинутий геть. І в третій частині йтиметься про міфи про *Головного зрадника*, «підступи» якого буцімто призвели до того скрутного становища *Головного героя*, у якому він перебував до 2014 року. У післямові ми поговоримо про те, чому росіяни ніколи добровільно не зречуться зазіхань на кримську історію.

IV

Звісно, читач має розуміти, що в одній книжці неможливо вичерпно описати всі міфи кримської історії, які накопичилися протягом минулих 250 років, та й навряд-чи у цьому є потреба. Переважна більшість історичних помилок так і не вийшли за межі академічного світу, у крайньому разі потрапили у шкільні підручники, а згодом були спростовані новими поколіннями істориків. Нашою ж метою стали саме ті міфи, котрі, опинившись в офіційному дискурсі російської влади, набули політичного забарвлення. Іншими словами, коли міф перестає бути прикритим історіографічним непорозумінням і починає впливати на поточну політику, він стає по-справжньому небезпечним. І тому всупереч думці деяких українських «академіків», які сховалися від світу у «вежах зі слонової кістки», боротьба з російськими політичними міфами є питанням національної безпеки. Не буде великим перебільшенням сказати, що провал української гуманітарної політики в Криму протягом останнього двадцятиріччя і тотальне панування на півострові російської пропаганди істотно полегшили Кремлю вторгнення в Україну.

Задля справедливості слід зауважити, що історико-політичні міфи про Крим властиві не лише росіянам, а й кримським татарам та українцям. Тоді чому ж я не розглядаю їх у своїй книжці? Відповідь проста: ані кримськотатарський, ані український міфи не нав'язані танками та не підкріплені реактивною артилерією. Усупереч поширюваній Москвою дезінформації, ніякої агресивної українізації, що нібито загрожувала ідентичності російськомовних кримчан, і ніякого кримськотатарського тероризму, який начебто становив загрозу для їхнього життя, на півострові не було. Усі три міфи про Крим співіснували та конкурували один з одним відносно чесно: кримські татари були більш згуртованими, в українців була держава, у росіян — найбільше грошей (з Москви). Але поява «зелених чоловічків» поклала цьому край. Упродовж кількох

днів російський міф про Крим з об'єкта інтересу істориків і соціологів перетворився на виправдання кремлівського імперіалізму. І що до-
вше ми заплющуватимемо очі на його існування та що менше уваги
приділятимемо боротьбі з ним, то більшою буде ймовірність нової
російської агресії.

Зрештою, міф про «Новоросіюнашу» нікуди не подівся.

* * *

Уперше я звернувся до означеної у заголовку теми у книжці
«Крымнаш: історія російського міфу», виданій наприкінці 2017 року
за фінансової підтримки Міністерства інформаційної політики України
та розповсюдженій по бібліотеках і державних установах, а також за
кордоном. Читацький попит підштовхнув мене зробити нове видання,
виправлене та доповнене більш ніж на третину, доступним для усіх
українських читачів.

ВСТУП. **ДОБА БРЕХНІ: СТВОРЕННЯ «КРИМСЬКОГО МІФУ»** **В СРСР (1944—1953)**

Великий сучасний міф про «Кримнаш», який для більшості росіян замінив справжню кримську історію, виник не на порожньому місці. Окремі елементи міфотворчості й навіть свідомі фальсифікації можна простежити як у імперському періоді, так і у перші роки радянської влади. Але тотальне переписування історії Криму з повним викреслюванням з минулого кримських татар і звеличенням кримських росіян сталося лише після Другої світової війни. Слід зауважити, що міфотворці та фальсифікатори настільки якісно виконали поставлене перед ними завдання, що плоди їхньої діяльності ми пожинаємо дотепер. І боротьба із сучасним російським міфом про «Кримнаш» абсолютно неможлива без аналізу радянського «кримського міфу» та подолання його негативних наслідків.

Формулювання завдання (1944 р.)

Повна депортація кримськотатарського народу у травні 1944 року була, безсумнівно, найважливішою подією, що вплинула на виникнення «кримського міфу». Політику «татаризації» на півострові припинили наприкінці 1920-х рр., національну еліту винищили у період Великого терору, але самі по собі ці факти ще не потребували тотальної фальсифікації кримської історії. Депортація — інша річ. Готуючись до можливої війни з Туреччиною за чорноморські протоки, Йосиф Сталін методично зачистив майбутні радянські плацдарми — Кавказ і Крим — від «неблагонадійних елементів». На Кавказі вибірково зазнали вигнання калмики, вайнахи і тюркські народи, у Криму — майже всі неслов'яни. Аби виправдати цей жахливий злочин, що перетворився на геноцид, чекісти звинуватили депортованих у «масовому дезертирстві» й «тотальному колабораціонізмі». Нинішні сталіністи вперто повторюють ці вигадки, хоча справжня причина була тоді ж задекларована самим Лаврентієм Берією: «небажаність проживання на прикордонній території».

Як відомо, війна не почалася, Туреччина сховалася за американською «парасолькою», але проблема вигнаних корінних і давніх народів Криму та Кавказу залишилася. На півострові понад 90% топонімів мали кримськотатарське походження, збереглося безліч елементів архітектури й матеріальної культури, а росіяни й українці поважного віку пам'ятали своїх сусідів і подекуди вміли розмовляти їхніми мовами.

Усе це не могло не викликати когнітивного дисонансу у прибулих до Криму поселенців, особливо тих, кого влада розміщувала у спорожнілих після депортації будинках. Окрім того, рано чи пізно у радянській історичній науці мали бути висвітлені події нещодавньої війни та повоєнних років. Тож гостро постала проблема узгодження між собою справжнього минулого Криму з комуністичною пропагандистською картинкою, і це узгодження, звісно, було не на користь минулого.

Комплексу заходів, ужитих радянською владою для спотворення реальності в головах людей, могла б позаздрити будь-яка «матриця». І, на жаль, як було зазначено вище, навіть сьогодні не всі згодні побачити за пропагандистською ширмою справжній світ.

Зачищення історичного ландшафту (1945—1949 рр.)

Першочергових заходів для підготовки фальсифікованої історії Криму радянська влада вжила одразу ж після завершення бойових дій у Європі в травні 1945 року. Найважливішими з них були наступні.

По-перше, статус Криму «понижили» з автономної республіки до області. Ця подія, до речі, засвідчує, якою саме за фактом була автономія. І нехай у її Конституції не було записано, що вона є кримськотатарською, саме депортація кримських татар зробила її існування непотрібним. Також не можна забувати, що, згідно з тією ж Конституцією, офіційними мовами республіки були російська й «татарська». І цієї спадщини теж прагнули якнайшвидше позбутися.

Отже, 30 червня 1945 року президія Верховної ради СРСР видала такий указ:

«Президія Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік постановляє:

Затвердити подання Президії Верховної Ради Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки про перетворення Кримської АРСР на Кримську область у складі РРФСР».

Указ Президії Верховної Ради СРСР «О преобразовании Крымской АССР в Крымскую область в составе РСФСР», 30 червня 1945 р.

Через рік радянська Росія законом свого парламенту затвердила ліквідацію кримської автономії та внесла зміни до власної Конституції. Текст цього документа є напрочуд цинічним:

«Під час Великої Вітчизняної війни, коли народи СРСР героїчно обстоювали честь і незалежність Батьківщини в боротьбі проти німець-

ко-фашистських загарбників, багато чеченців і кримських татар з намови німецьких агентів вступали в організовані німцями добровольчі загони й разом з німецькими військами вели збройну боротьбу проти частин Червоної армії, а також за вказівкою німців створювали диверсійні банди для боротьби з Радянською владою в тилу, причому основна маса населення Чечено-Інгушської та Кримської АРСР не чинила протидії цим зрадникам Батьківщини.

У зв'язку з цим чеченці та кримські татари були переселені в інші райони СРСР, де вони були наділені землею з наданням необхідної державної допомоги у їхньому господарському облаштуванні. За поданням Президії Верховної Ради РРФСР Указами Президії Верховної Ради СРСР Чечено-Інгушську АРСР було ліквідовано, а Кримська АРСР перетворена на Кримську область.

Верховна Рада Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки постановляє:

1. Затвердити ліквідацію Чечено-Інгушської АРСР та перетворення Кримської АРСР на Кримську область.
2. Внести відповідні зміни й доповнення до статті 14 Конституції РРФСР».

Закон РРФСР «Об упразднении Чечено-Ингушской АССР и о преобразовании Крымской АССР в Крымскую область», 25 червня 1946 р.

І, нарешті, 25 лютого 1947 року цілком буденно, серед інших змін, пониження статусу Криму внесли до чинної Конституції Радянського Союзу.

А по-друге, влада почала справжню війну з кримською історичною топонімією. Трьома хвилями прокотилася вона півостровом.

Так, 14 грудня 1944 року указом президії Верховної ради РРФСР було перейменовано 11 районів і районних центрів у Криму, що мали кримськотатарські та німецькі назви. Потрапило під гарячу руку й місто Карасубазар — єдине у списку, яке не чіпала навіть імперська влада; відтоді воно називається Білогірськ.

Далі — більше. Аналогічним указом від 21 серпня 1945 року перейменовували ще понад 300 сіл і селищ, причому не помилували навіть імена Сталіна і Тельмана — так інтенсивно боролися з колишніми назвами!

А найбільшого і за розмахом, і за цинізмом удару завдали саме у четверту річницю депортації кримських татар — 18 травня 1948 року. Останнім з тих указів ще понад тисячу стародавніх назв було замінено на невизнані «Ароматні», «Роздольні» та «Урожайні». Кількість перейменованих вулиць, площ і скверів годі полічити.